

تأثیر آموزش زوج‌درمانی

اسلام‌محور بر تعهد زناشویی زوجین

جواد رضایی* / سیداحمد احمدی** / عذرا اعتمادی*** / مریم رضایی حسین آبادی****

چکیده

هدف این پژوهش تعیین میزان اثربخشی آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بر تعهد زناشویی زوجین شهر اراک بوده است. روش این پژوهش نیمه تجربی از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل بوده است. جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه والدین دانش‌آموزان دختر مقطع ابتدایی شهر اراک در سال ۱۳۸۹-۱۳۹۰ بوده است. نمونه این پژوهش، ۳۰ زوج از والدین دانش‌آموزان دبستان دخترانه شهر اراک بوده که به صورت تصادفی ساده در دو گروه آزمایش (پانزده زوج) و کنترل (پانزده زوج) جایگزین شده‌اند. ابزار اندازه‌گیری، پرسش‌نامه تعهد زناشویی بوده است. متغیر مستقل، آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بود که در هفت جلسه به گروه آزمایش آموزش داده شده است. یافته‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و روش تحلیل کواریانس تحلیل شده است. نتایج نشان می‌دهد که آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور، تعهد زناشویی زوجین و ابعاد آن، یعنی تعهد شخصی، اخلاقی و ساختاری زوجین را افزایش داده است ($P < 0/001$).
کلیدواژه‌ها: آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور، تعهد زناشویی.

* کارشناس ارشد مشاوره خانواده، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان j.rezaei87@yahoo.com

** استاد گروه مشاوره دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه اصفهان

*** استادیار گروه مشاوره دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان.

دریافت: ۹۰/۱۰/۲۲ - پذیرش: ۹۱/۲/۹

**** کارشناس ارشد مشاوره خانواده دانشگاه اصفهان

مقدمه

با پیمان ازدواج، ارتباطی شکل می‌گیرد که در مقایسه با دیگر ارتباطات انسانی، امنیتی بی‌نظیر دارد. دیگر ارتباطات انسانی ممکن است یک بُعد از ابعاد حیات را پوشش دهند، اما در ازدواج، ابعاد جسمی، عاطفی، اجتماعی و ذهنی نیز پوشش داده شده و رابطه‌ای زیستی، اقتصادی، عاطفی، روانی - اجتماعی و معنوی نیز بین زن و شوهر برقرار می‌شود.^۱ ازدواج، اولین تعهد عاطفی و حقوقی است که دو نفر آن را در بزرگسالی می‌پذیرند.^۲ تعهد زناشویی به معنای وفادار ماندن به خانواده و اعضای آن هنگام غم و شادی، وقایع خوشایند و ناخوشایند زندگی، تعهد بر مبنای احساس و عاطفه و نیز بر پایه قصد و نیت است. زوجینی که در مورد تعهد خود در برابر همسر و دیگران به بلوغ فکری لازم نرسیده و رفتاری دوسوگرایانه را تعقیب می‌کنند، در ازدواج و کار کردن با دیگران دچار مشکل خواهند شد و غالباً نتیجه این امر، بی‌وفایی خواهد بود.^۳

تعهد، ابزاری است که میزان امنیت و فاصله از شریک زندگی را پدید می‌آورد.^۴ تعهد در ازدواج چندین جزء دارد: چگونگی درک زن و شوهر از نوع رابطه در گذشته و طول مدت رابطه، انتخاب رفتارهای ادامه زندگی مشترک، درجه و وسعت یک رابطه خوب و علاقه به ماندن در این رابطه به مدت طولانی و گرفتن تشویق به سبب ماندن در رابطه توسط هر دو زوج.

تعهد چه به صورت اجباری یا فداکارانه برای کیفیت زندگی زناشویی و ثبات در ازدواج مهم است.^۵ البته باید اشاره کرد که تعهد فداکارانه به‌طور فزاینده‌ای در مقایسه با تعهد اجباری با رضایت زناشویی مرتبط است. تعهد در زندگی زناشویی عبارت است از علاقه و قصدی که شخص به آن اندازه و بر اساس آن، تمایل دارد که در رابطه زناشویی باقی بماند و عهدی را که بسته، حفظ کند. تعهد ابعاد چندگانه‌ای دارد و دربرگیرنده دلایل شخصی، اخلاقی و اعتقادی به خصوص است که شخص را به ادامه رابطه زناشویی پایبند می‌کند.^۶

جانسون^۷ الگوی جامعی را ارائه کرده که در آن تعهد زناشویی را به صورت سه نوع مستقل: تعهد شخصی^۸، تعهد اخلاقی^۹ و تعهد ساختاری^{۱۰} مطرح نموده است. اولین بُعد تعهد زناشویی تعهد شخصی است که تحت عناوین مختلف، از جمله تعهد جاذبه^{۱۱}،^{۱۲}، تعهد به همسر^{۱۳} و تعهد گرایش^{۱۴}،^{۱۵} توسط محققان مختلف ارائه و تبیین شده است. تعهد

شخصی به معنای علاقه و تمایل فرد برای تداوم رابطه زناشویی است که بر جاذبه و رضایت زناشویی مبتنی است. تعهد شخصی تحت تأثیر سه مؤلفه قرار دارد: ۱. جذابیت همسر (عشق و علاقه به همسر)؛ ۲. جذابیت رابطه زناشویی (علاقه و رضایت از رابطه زناشویی)؛ ۳. هویت زناشویی (میزان و درجه‌ای که مشارکت یک شریک در رابطه زناشویی به‌عنوان خودپنداره شخصی وی در نظر گرفته می‌شود).^{۱۶}

دومین بعد تعهد زناشویی، تعهد اخلاقی است. بسیاری از الگوهای نظری تعهد بر این عقیده‌اند که تعهد زناشویی بر احساس وفاداری اخلاقی به ازدواج و رابطه زناشویی مبتنی بوده و ازدواج، نهاد مقدسی است.^{۱۷} یک نهاد اجتماعی مهم که تضمین‌کننده مراقبت و حمایت بوده و وفاداری و پایبندی به آن ارزش شناخته می‌شود.^{۱۸} به‌طور کلی سه مؤلفه در تعهد اخلاقی اثرگذار است: ۱. تقدس بنیان ازدواج؛ ۲. وفاداری به نوع رابطه زناشویی که به ارزش‌ها و اصول اخلاقی فرد اشاره دارد و فرد می‌تواند براساس اعتقاداتش به ازدواجش خاتمه دهد یا همچنان به آن متعهد باشد؛ ۳. احساس دین به یک همسر.^{۱۹}

تعهد ساختاری که سومین بُعد تعهد زناشویی است، در بسیاری از الگوهای نظری با عنوان جنبه اجبارآور تعهد زناشویی با اسامی گوناگون مطرح شده است که عبارت‌اند از: تعهد اجباری (استنلی^{۲۰})، نیروهای مانع شونده^{۲۱}، فشار بیرونی^{۲۲}، احساس به دام افتادگی^{۲۳} و تعهد ساختاری^{۲۴}. تعهد ساختاری در ازدواج به موانع و محدودیت‌های موجود در ترک رابطه زناشویی و احساس اجبار به تداوم آن رابطه اشاره دارد.^{۲۵} در هسته این بُعد، این عقیده وجود دارد که عوامل بیرونی ازدواج، اعم از عوامل خیالی یا واقعی ممکن است از فسخ رابطه زناشویی و اختتام ازدواج جلوگیری کنند، حتی اگر انگیزه فرد برای اقدام به طلاق و جدایی قوی باشد.^{۲۶}

از اواخر قرن بیستم تاکنون، تعهد زناشویی در همه حوزه‌های مطالعاتی ازدواج و خانواده، وارد شده است. بر این اساس، نه تنها مطالعاتی که مستقیماً در خصوص تعهد زناشویی و ابعاد آن است، به صورت قابل ملاحظه‌ای افزایش یافتند، بلکه در بیشتر مطالعاتی که تأکید اصلی آنها بر تعهد زناشویی نبوده نیز به تعهد به‌عنوان یک متغیر مهم در حفظ و تداوم زندگی زناشویی، توجه شده است.^{۲۷} نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که تعهد زناشویی، دومین عامل حفظ‌کننده ازدواج است.^{۲۸} به نظر لامبرت و دولاهیت،^{۲۹} تعهد به

همسر برای موفقیت یک ازدواج مهم است. تعهد زناشویی، قوی‌ترین و پایدارترین عامل پیش‌بینی‌کننده کیفیت و ثبات رابطه زناشویی است.^{۳۰} این یافته‌ها همسو با تحقیقات کلمنس و سوین سن^{۳۱} است که معتقدند تعهد در همسران به‌طور مثبت، با ثبات و کیفیت زناشویی و همچنین به‌طور مثبت با بیان عشق، سازگاری و کاهش تعارضات زناشویی ارتباط دارد. نیکلز^{۳۲} در مرحله جفت‌گیری و ازدواج یکی از مهم‌ترین وظایف ارتباطی زوجین را تعهد می‌داند و آن را این‌گونه معنا می‌کند: اینکه همسران به چه میزان و چگونه به رابطه زناشویی‌شان ارج نهاده و چه میزان به حفظ و تداوم این رابطه تعلق‌خاطر دارند. به گفته نیکلز و شوارتز^{۳۳} تعهد در ایجاد ثبات و موفقیت در یک ازدواج، نقش اساسی دارد. بر این اساس، هرگونه رابطه‌ای بدون تعهد، سطحی و بدون سمت و سو خواهد بود. همچنین هرگونه آشنایی معطوف به ازدواج پس از مدتی اگر به تعهد پایدار و طولانی منجر نشود، در واقع، آشنایی ناکام‌کننده‌ای خواهد بود.^{۳۴} استرنبرگ^{۳۵} نیز در نظریه‌اش درباره عشق، تعهد را یکی از مؤلفه‌های مهم دیدگاهش در بیان انواع و اقسام عشق و تمایز آنها از یکدیگر قرار داده است.

در اسلام هیچ بنایی ساخته نشده که نزد خداوند محبوب‌تر و ارجمندتر از ازدواج باشد.^{۳۶} یکی از مسائل مهم در زندگی زناشویی که در قرآن از آن بسیار یاد شده، وفای به عهد و پیمان است، از جمله آنها وفای عهد به خدا، عهد به خود و عهد به همسر.^{۳۷} خداوند پیمان ازدواج میان زن و شوهر را میثاق محکمی دانسته است.^{۳۸} قرآن زمانی که صفات مؤمنان یادآور می‌شود، به پایبندی به تعهدات زندگی‌شان و وفادار بودن به همسرشان نیز اشاره می‌کند.^{۳۹}

حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: شخصی که وفادار باشد سه صفت خوب در زندگی‌اش پایدار می‌شود: ۱. به او احترام می‌شود؛ ۲. آرامش دارد؛ ۳. رحمت الهی از نظر مادی و معنوی بر او نازل می‌شود.^{۴۰}

مطالعات نیز نشان داده‌اند که سطح پایین تعهد زناشویی در ازدواج به عدم رضایت و طلاق منجر می‌شود. یکی از کارهایی که در خانواده سالم وجود دارد، احساس تعهد در برابر دیگر اعضای خانواده است. در خانواده‌های سالم، اعضا نه تنها خود را وقف آسایش و بهزیستی خانواده می‌کنند؛ بلکه در رشد و تعالی هریک از اعضای آن نیز می‌کوشند.^{۴۱} به

عبارت دیگر، متعهد بودن در برابر خانواده، مبنای صرف زمان و انرژی اعضای خانواده برای فعالیت‌هایی است که به گونه‌ای به خانواده ارتباط دارد. به بیان دیگر، بررسی مطالعات در مورد تعهد نشان می‌دهد که تعهد باعث حفظ و بقای ارتباط در زندگی زوجین می‌شود.

آماتو^{۴۲} معتقد است که تعهد، مفهوم مهمی است که باعث جداکردن نظریه تغییرات اجتماعی از اقتصادی می‌شود. آدامز و جونز^{۴۳} طراحان الگوی درهم‌پاشیدگی زناشویی، معتقدند که تعهد به معنای درجه‌ای از پایبندی است که هر شخص برای حفظ رابطه زناشویی دارد. دین و اسپانیر^{۴۴} بر این عقیده‌اند که تعهد باعث تغییر ارتباط به صورت ارتباطی متقابل شده و همچنین ثبات زناشویی را در پی دارد. آنان اعتقاد دارند که رابطه‌های با تعهد بالا، انعطاف‌پذیری بیشتری نیز داشته و عملاً زوجین زمانی می‌توانند از دگرگونی‌ها و آزمایش‌ها به دور باشند که در کنار یکدیگر احساس امنیت بیشتری داشته باشند. سطوح بالای تعهد زناشویی با ابراز عشق بیشتر، سازگاری و ثبات زناشویی بالاتر و رضایت زناشویی رابطه دارد.^{۴۵} در پژوهشی که لامبرت و دولاهیت^{۴۶} به منظور بررسی تعهد زناشویی زوجین مذهبی انجام داده‌اند، زوج‌ها گزارش کرده‌اند که باورها و اعمال مذهبی به آنها کمک کرده تا خدا را به‌عنوان یک حامی و پشتیبان در ازدواجشان در کنار خود ببینند و به ازدواج به‌عنوان یک نهاد مذهبی که دوام دارد، باور داشته و در تعهد نسبت به ازدواج معنا پیدا کنند.

بر اساس یافته‌های اخیر، روان‌شناسان و مشاوران حوزه خانواده و ازدواج با توجه به اهمیت جایگاه تعهد در روابط زناشویی، روش‌های متفاوتی را طبق چشم‌انداز خود به انسان ابداع کرده و در این قلمرو موفقیت‌هایی نیز داشته‌اند. از جمله پژوهش‌هایی که در مورد تعهد زناشویی صورت گرفته می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: عباسی مولید^{۴۷} در پژوهشی به این نتیجه رسیده است که آموزش به شیوه واقعیت‌درمانی، تعهد زناشویی زوجین شهر را افزایش می‌دهد، همچنین رابطه معناداری بین تعهد زناشویی و ارزش‌های فرهنگی زوجین وجود دارد. یافته‌های نجاریان‌پور و همکاران^{۴۸} نیز نشان می‌دهد که آموزش تعهد پیش از ازدواج، بر بهبود ویژگی‌های تعهد و افزایش میزان آن تأثیر مثبت دارد. همچنین نتایج پژوهش عرفانی اکبری^{۴۹} نشان می‌دهد که ارتباط درمانی زوجین به تنهایی می‌تواند میزان پایبندی به تعهدات زوجین را افزایش دهد.

در حال حاضر، بسیاری از مکاتب درمانی عمده، از مداخله‌های مذهبی - معنوی استفاده می‌کنند. به عقیده فوراسیته^{۵۰} نگرش دینی توانایی دارد که فلسفه ارضاکننده حیاتی برای بشر تنظیم، تدوین و ارائه کند. به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران، نگرش دینی، عالی‌ترین وحدت و یک‌پارچگی در اخلاق مذهبی است که کنترل تمام تجارب و هدایت و راهنمایی تمام ابعاد زندگی را به عهده داشته و متعالی‌ترین معنا را به زندگی می‌دهد.^{۵۱} لارسون و گالتز^{۵۲} در پژوهش خود، اعتقادات مذهبی و حضور در کلیسا را یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های تعهد زناشویی مطرح کرده است. کاجلین و جانسون^{۵۳} همبستگی بالایی را بین تعهد زناشویی با اعتقادات مذهبی گزارش نموده‌اند. فنل^{۵۴} در مطالعه طولی خود که به مدت ده سال به طول انجامید، داشتن ارزش‌های مذهبی در طول زندگی را از جمله مؤلفه‌های رضایت زناشویی موفق و طولانی‌مدت و تعهد زناشویی دانسته است. شرونک و پلاکوا^{۵۵} در پژوهش خود به این نتیجه رسیده‌اند که شباهت زوجین از نظر باورها و اعتقادات، به ویژه در بُعد اعتقادات مذهبی، تأثیر مثبتی بر رضایت زناشویی آنها دارد. درمان معنوی در سلامت یافتن افراد ضروری است؛ چراکه معنویت، بخش مهمی از زندگی انسان‌ها در فرهنگ ملل و قومیت‌های مختلف بوده و تأثیر به‌سزایی بر سلامت و بهزیستی افراد و خانواده‌ها دارد.^{۵۶}

درمان‌های بین‌فردی، مانند زوج‌درمانی که محور اصلی‌شان روابط بین فردی است، باید از زاویه فرهنگ‌های مشخص انجام شوند. انتخاب رویکردی برای درمان زوجین بدون توجه به جنبه‌های فرهنگی - اجتماعی، به مثابه سوارشدن بر قطاری است بدون آنکه مبدأ و مقصد آن را بدانیم.^{۵۷} براین اساس، در این پژوهش تلاش بر این بوده است تا رویکردی انتخاب شود که حتی‌المقدور با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی خانواده‌ها و زوجین ایرانی مطابقت داشته باشد، از این‌رو لازم است آموزه‌های اسلام به‌عنوان مؤلفه‌ای از فرهنگ ایرانی در درمان گنجانده شود. تعالیم اسلام درباره چگونگی روابط اعضای خانواده و به عبارتی حقوق و مسئولیت‌های متقابل آنها، توصیه‌های الزامی و اخلاقی فراوانی دارد. همان‌طور که خداوند می‌فرماید: «هیچ‌کس به اندازه خداوند متعال به نفس و روان انسان آگاه نیست، زیرا او موجد و آفریننده نفس است.»^{۵۸} بنابراین، انسان در تمام احوال، شخصیتی است که کاملاً بر خدا مکشوف و معلوم است.

همچنین سخنان معصومان علیهم‌السلام و سیره خانوادگی آنان ظرایف رفتاری جالب توجهی را دربر دارد که هریک راهگشای انسان برای یافتن نگاهی صحیح در جهت حفظ روابط درست و سالم با دیگران و شناختی واقعی از خود است که هرچند جزئی به نظر می‌رسد، اما گاه نقشی اساسی در تحکیم پایه‌های خانواده دارد.^{۵۹}

از جمله مؤلفه‌هایی که اسلام در زندگی زناشویی بر آنها تأکید دارد می‌توان به روابط زن و شوهر و ضرورت محبت متقابل بین آنها^{۶۱}، بخشش در زندگی^{۶۱}، استمرار روابط مطلوب^{۶۲}، عبادت و انس با خدا^{۶۳}، خواب شب^{۶۴}، داشتن انتظارات معقول^{۶۵}، وفای به عهد^{۶۶}، مشورت^{۶۷}، صداقت^{۶۸}، خوش‌بینی^{۶۹} و صبر^{۷۰} اشاره کرد.^{۷۱}

نتایج برنامه‌های آموزشی زوج‌درمانی اسلام‌محور به وسیله پژوهشگران و متخصصان حوزه خانواده نویدبخش بوده است. نتایج پژوهش‌های حیرت،^{۷۲}، فقیهی،^{۷۳} دانش،^{۷۴} فتوحی بناب و همکاران^{۷۵} و مولینز و همکاران^{۷۶} نیز با پژوهش حاضر همسو بوده است. برنامه آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور در این پژوهش با استفاده از آیات، روایات، منابع و کتاب‌های معتبر اسلامی در این زمینه با راهنمایی اساتید متخصص حوزه و دانشگاه اصفهان به صورت هفت جلسه آموزشی گروهی تنظیم و تدوین شده که در ادامه شرح آن آمده است. از آنجا که پژوهش‌های محدودی در مورد تأثیر زوج‌درمانی اسلام‌محور به صورت تجربی و آموزشی صورت گرفته است، و همچنین با توجه به اینکه زوج‌درمانی اسلامی می‌تواند در ایجاد و حفظ تعهد زناشویی و ثبات و پایداری روابط زوجین مؤثر باشد، به این رویکرد توجه شده است. در یک نگاه گسترده‌تر، تلاش انجام شده را می‌توان گامی مهم در مسیر بازنمایی نیازهای بومی خانواده‌های ایرانی و بهبود روابط زناشویی زوجین دانست. به عبارت دیگر، با توجه به وجود زمینه‌های مباحث اسلامی و نقش و جایگاه تعیین‌کننده آن در فرهنگ خانواده‌های ایرانی، ضرورت طراحی و اجرای برنامه آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بر تعهد زناشویی زوجین آشکار می‌شود.

فرضیه‌های تحقیق

آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور، تعهد زناشویی زوجین شهر اراک را افزایش می‌دهد.
آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور، ابعاد تعهد زناشویی (تعهد شخصی، تعهد اخلاقی و تعهد ساختاری) زوجین شهر اراک را افزایش می‌دهد.

روش پژوهش

روش این مطالعه، نیمه تجربی و از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه آزمایش و کنترل بوده است.

جامعه آماری این پژوهش کلیه والدین دانش‌آموزان دختر مقطع ابتدایی شهر اراک در سال تحصیلی ۱۳۸۹-۱۳۹۰ بوده است. برای نمونه‌گیری ابتدا از نواحی آموزش و پرورش شهر اراک، ناحیه ۲ به صورت تصادفی انتخاب شده و از ناحیه ۲، دبستان دخترانه قدس به صورت تصادفی انتخاب گردیده است. پس از آن، گروه آزمایش و کنترل از بین والدین داوطلب دانش‌آموزان دختر این دبستان که دست‌کم شش سال از زندگی زناشویی‌شان گذشته و حداقل تحصیلات سیکل (پایان دوره راهنمایی) را داشتند (به علت اینکه برای انجام تکالیف جلسات، داشتن حداقل مدرک تحصیلی سیکل نیاز بود و زوجین به حداقل میزانی از ثبات در زندگی زناشویی رسیده باشند) به صورت تصادفی، سی زوج انتخاب و در گروه‌های آزمایش و کنترل گمارده شده‌اند؛ به این صورت که گروه آزمایش پانزده زوج (سی نفر) و گروه کنترل نیز پانزده زوج (سی نفر) بوده‌اند. در گروه آزمایشی، متغیر مستقل، یعنی زوج‌درمانی اسلام‌محور، اعمال شده و در گروه کنترل، متغیر مستقل اعمال نشده است. هر گروه طی دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون با پرسش‌نامه تعهد زناشویی ارزیابی شده‌اند.

ابزار پژوهش

ابزار اندازه‌گیری پرسش‌نامه تعهد زناشویی (DCI)^{۷۷} بوده که توسط آدامز و جونز در سال ۱۹۹۷م برای مقاصد پژوهشی تهیه و تدوین شده و سه بعد تعهد زناشویی (تعهد شخصی، تعهد اخلاقی و تعهد ساختاری) را اندازه‌گیری می‌کند و توسط عباسی مولید^{۷۸} هنجاریابی شده است. این پرسش‌نامه ۴۴ سؤال داشته و مقیاس آن طیف لیکرت است. روایی و پایایی این پرسش‌نامه توسط عباسی مولید^{۷۹} بررسی شده است. برای تعیین روایی محتوایی، پرسش‌نامه پس از ترجمه دقیق، در اختیار ده تن از اساتید متخصص مشاوره و روان‌شناسی در دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان قرار گرفته و همه اساتید آن را تأیید کرده‌اند. ضریب پایایی پس از اصلاح نهایی با روش آلفای کرونباخ برای کل آزمون ۰/۷۸ به دست آمده و ضریب پایایی سایر خرده‌مقیاس‌ها به شرح ذیل محاسبه شده است:

تعهد شخصی ۰/۷۹، تعهد اخلاقی ۰/۷۶ و تعهد ساختاری ۰/۸۰ که حاکی از پایایی قابل قبول این ابزار است.

شیوه اجرا

پس از انتخاب نمونه و گمارش تصادفی در گروه آزمایش و کنترل، آزمون تعهد زناشویی به‌عنوان پیش‌آزمون اجرا شده، سپس جلسات آموزش زوج‌درمانی گروهی اسلام‌محور برای آزمودنی‌های گروه آزمایش برگزار شده است. جلسات برای گروه کنترل تشکیل نشده است. آن‌گاه از هر دو گروه آزمایش و کنترل، آزمون تعهد زناشویی به‌عنوان پس‌آزمون به عمل آمده است. جلسات آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور هفت جلسه بوده است. این جلسات هر هفته و به مدت ۹۰ دقیقه تشکیل شده است. متغیر مستقل در این پژوهش، آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بوده که ابتدا با استفاده از آیات، روایات، منابع، کتاب‌ها و نرم افزارهای معتبر اسلامی در این زمینه به روش توصیفی - تحلیلی جمع‌آوری، دسته‌بندی و تجزیه و تحلیل شده و با راهنمایی دو تن از اساتید متخصص حوزه علمیه اصفهان و دو تن از اساتید گروه مشاوره دانشگاه اصفهان به صورت هفت جلسه آموزشی تنظیم و تدوین شده است. سرانجام پس از اصلاحات و تأیید نهایی با راهنمایی و نظارت دو تن از اساتید گروه مشاوره دانشگاه اصفهان، این پژوهش توسط پژوهشگر اول اجرا شده است. سرفصل محتوای جلسات آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور در جدول ۱ (ضمیمه) ارائه شده است.

پس از اجرای پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در سطح آمار توصیفی، از شاخص‌های فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار استفاده شده و در سطح آمار استنباطی از آزمون تحلیل کواریانس با بهره‌گیری از نرم افزار SPSS 16 استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

فرضیه اول: آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور تعهد زناشویی زوجین شهر اراک را افزایش می‌دهد. آمار توصیفی مربوط به این فرضیه در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: میانگین و انحراف استاندارد نمره‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون تعهد زناشویی زوجین در گروه آزمایش و کنترل

متغیر	گروه	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
		میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
تعهد زناشویی	آزمایش	۱۱۵/۳۰	۱۳/۶۳	۱۲۸/۸۳	۱۲/۰۹
	کنترل	۱۱۲/۵۶	۱۴/۱۹	۱۰۵/۶	۱۴/۵۴

نتیجه جدول ۲ نشان می‌دهد که میانگین نمره‌های پس‌آزمون گروه آزمایش ($128/83$) = X)، بیشتر از میانگین نمره‌های پیش‌آزمون ($X=115/03$) است. در گروه کنترل، میانگین نمره‌های پس‌آزمون کمتر از پیش‌آزمون است.

در ادامه به منظور بررسی معناداری تفاوت دو گروه آزمایش و کنترل از نظر تعهد زناشویی، از تحلیل کواریانس استفاده شده است. از آنجا که یکی از پیش‌فرض‌های تحلیل کواریانس، همسانی واریانس‌ها می‌باشد، برای تعیین همسانی و برابری واریانس‌ها از آزمون لوین استفاده شده است. نتایج این تحلیل در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳: آزمون لوین مربوط به پیش‌فرض برابری واریانس تعهد زناشویی زوجین در گروه آزمایش و کنترل

متغیر	آماره لوین	درجه آزادی اول	درجه آزادی دوم	سطح معناداری
تعهد زناشویی	۲/۱۷۶	۱	۵۸	۰/۱۴۶

نتیجه جدول ۳ نشان می‌دهد که پیش‌فرض همسانی واریانس‌ها تأیید شده است، از این رو به علت رعایت پیش‌فرض برابری واریانس‌ها، تحلیل کواریانس انجام شده است. نتایج این تحلیل در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴: تحلیل کواریانس آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بر تعهد زناشویی زوجین

متغیر	منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار F	سطح معناداری	ضریب تأثیر	توان آماری
تعهد زناشویی	گروه	۵۷۲۲/۹۹	۱	۵۷۲۲/۹۹	۱۳۱/۵۸	۰/۰۰۱	۰/۷۴۱	۱

ضمن کنترل پیش‌آزمون در تمام جدول‌های آزمون تحلیل کواریانس، نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که F مشاهده شده در خصوص میانگین نمره‌های پس‌آزمون تعهد زناشویی زوجین گروه گواه و آزمایش ($F=131/58, P<0/01$) معنادار است. توان آماری نیز برابر ۱ می‌باشد، بنابراین با احتمال ۱۰۰ درصد، فرض پژوهش مبنی بر تأثیر آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بر تعهد زناشویی زوجین پذیرفته می‌شود. بر اساس ضریب اتا (ضریب تأثیر)، ۷۴٪ تفاوت دو گروه آزمایش و کنترل در تعهد زناشویی زوجین مربوط به تأثیر آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بر تعهد زناشویی زوجین است.

فرضیه دوم: آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور ابعاد تعهد زناشویی (تعهد شخصی، تعهد اخلاقی و تعهد ساختاری) زوجین شهر اراک را افزایش می‌دهد. آمار توصیفی مربوط به این فرضیه در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵: میانگین و انحراف استاندارد نمره‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون ابعاد تعهد زناشویی زوجین در گروه آزمایش و کنترل

متغیر	گروه	تعداد	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
			میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
تعهد شخصی	آزمایش	۳۰	۴۳/۸	۴/۵۷	۴۸/۲۶	۳/۹۰
	کنترل	۳۰	۴۴/۴۳	۵/۲۴	۴۰/۵۳	۶/۵۹
تعهد اخلاقی	آزمایش	۳۰	۳۶/۵۶	۵/۶۶	۴۰/۶	۵/۶۲
	کنترل	۳۰	۳۶/۵	۶/۴۱	۳۴/۱۳	۶/۵۳
تعهد ساختاری	آزمایش	۳۰	۳۴/۶۶	۶/۳۳	۳۹/۹۶	۴/۹۵
	کنترل	۳۰	۳۱/۶۳	۸/۳۱	۳۰/۹۳	۷/۷۵۹

نتیجه جدول ۵ نشان می‌دهد که میانگین نمره‌های پس‌آزمون گروه آزمایش، تعهد شخصی ($X = 48/26$)، تعهد اخلاقی ($X = 40/6$) و تعهد ساختاری ($X = 39/96$)، بیشتر از میانگین نمره‌های پیش‌آزمون تعهد شخصی ($X = 43/8$)، تعهد اخلاقی ($X = 36/56$) و تعهد ساختاری ($X = 34/66$) است. در ادامه به منظور بررسی معناداری تفاوت دو گروه آزمایش و کنترل از نظر ابعاد تعهد زناشویی، از تحلیل کواریانس استفاده شده است. برای تعیین همسانی و برابری واریانس‌ها از آزمون لوین استفاده شده است. نتایج این تحلیل در جدول ۶ آمده است.

جدول ۶: آزمون لوین مربوط به پیش‌فرض برابری واریانس ابعاد تعهد زناشویی زوجین در گروه آزمایش و کنترل

ابعاد تعهد زناشویی	متغیر	مقدار F	درجه آزادی اول		سطح معناداری	
			۱	۵۸	درجه آزادی دوم	
					سطح معناداری	
					۰/۸۵۲	
تعهد شخصی	۰/۰۳۵	۱	۵۸	۰/۸۵۲	۰/۸۵۲	
تعهد اخلاقی	۲/۰۱۱	۱	۵۸	۰/۸۶۱	۰/۸۶۱	
تعهد ساختاری	۲/۴۵۶	۱	۵۸	۰/۱۲۳	۰/۱۲۳	

نتیجه جدول ۶ نشان می‌دهد که پیش‌فرض همسانی واریانس‌ها تأیید شده است.

جدول ۷: نتایج آزمون کواریانس چند متغیره تفاوت دو گروه کنترل و آزمایش در ابعاد تعهد زناشویی

منبع	شاخص آماری	لامبدای ویلکز	مقدار F	سطح معناداری	اندازه اثر	توان
گروه		۰/۲۶۴	۴۹/۱۵۱	۰/۰۰۱	۰/۷۳۶	۱

اطلاعات جدول ۷ نتایج آزمون تحلیل کواریانس چند متغیره تفاوت دو گروه کنترل و آزمایش در حیطه ابعاد تعهد زناشویی را نشان می‌دهد. بر اساس این نتایج، تفاوت معنا داری $p < 0/001$ بین دو گروه در حیطه ابعاد زناشویی وجود دارد. به عبارت دیگر، می‌توان گفت که تفاوت بین نمره‌های دو گروه، بیان‌کننده این مطلب است که آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور، ابعاد تعهد زناشویی را افزایش داده است. با در نظر گرفتن مجذور اتا می‌توان گفت

که ۷۳٪ این تغییرات ناشی از تأثیر آموزش بوده است. در ادامه با توجه به پیش فرض برابری واریانس‌ها، تحلیل کواریانس انجام شده است. نتایج این تحلیل در جدول ۸ آمده است.

جدول ۸: نتایج کلی تحلیل کواریانس چند متغیره (مانکوا) تفاوت دو گروه آزمایش و کنترل در ابعاد تعهد زناشویی

منبع	شاخص آماری / متغیر وابسته	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F مقدار	سطح معناداری	ضریب تأثیر	توان آماری
گروه	تعهد شخصی	۸۷۱/۷۶	۱	۸۷۱/۷۶	۴۶/۹۷	۰/۰۰۱	۰/۵۰۵	۱
	تعهد اخلاقی	۵۰۵/۶۰	۱	۵۰۵/۶۰	۶۶/۶۷۵	۰/۰۰۱	۰/۵۹۲	۱
	تعهد ساختاری	۵۵۵/۸۰	۱	۵۵۵/۸۰	۹۱/۵۳۲	۰/۰۰۱	۰/۶۶۶	۱

نتایج جدول جدول ۸ نشان می‌دهد که با در نظر گرفتن نمره‌های پیش‌آزمون به‌عنوان متغیرهای همپراش (کمکی): F مشاهده شده در خصوص میانگین نمره‌های پس‌آزمون ابعاد تعهد زناشویی: تعهد شخصی زوجین ($F = 46/97, P < 0/01$)، تعهد اخلاقی ($P < 0/01$)، تعهد ساختاری ($F = 91/53, P < 0/01$) و تعهد ساختاری ($F = 66/675$) گروه گواه و آزمایش معنادار است. توان آماری نیز برابر ۱ می‌باشد. بنابراین، با احتمال ۱۰۰ درصد، فرض پژوهش مبنی بر تأثیر آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بر ابعاد تعهد زناشویی زوجین (تعهد شخصی، تعهد ساختاری و تعهد ساختاری) پذیرفته می‌شود. بر اساس ضریب اتا (ضریب تأثیر)، به ترتیب ۵۰٪، ۵۹٪ و ۶۶٪ تفاوت دو گروه آزمایش و کنترل در تعهد شخصی، تعهد اخلاقی و تعهد ساختاری زوجین مربوط به تأثیر آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بر ابعاد تعهد زناشویی زوجین است.

بحث و نتیجه‌گیری

تعهد به همسر و ازدواج، اعتماد زناشویی را امکان‌پذیر می‌سازد. زندگی بدون تعهد و وفاداری می‌تواند به شکست بینجامد. تا زمانی که تعهد به همسر و ازدواج جدی گرفته نشود، نمی‌تواند به ساختار زندگی زناشویی سالمی برسد.^{۸۰} تعهد، چارچوبی ارجاعی از ارزش‌ها و باورهاست که ممکن است خودساخته یا تجویز شده از جانب دیگران باشد.^{۸۱} تعهد، درجاتی از سرمایه‌گذاری شخصی است که یک فرد در خصوص اعتقادات خود ابراز می‌کند.^{۸۲} نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که فقدان تعهد، مهم‌ترین عامل مؤثر در بروز طلاق است.^{۸۳} بر این اساس، رابطه زناشویی بدون تعهد، رابطه‌ای سطحی، ظاهری و بدون سمت و سو خواهد بود و در این صورت، زوجین نخواهند توانست عمق عشق و صمیمیتی را که

در سایه وفاداری و تعهد همسر و ازدواج به وجود می‌آید، تجربه کنند.^{۸۴} عدم تعهد زوجین آثار منفی زیادی بر خانواده گذاشته و فشارهای زیادی را بر مسائل اقتصادی، عاطفی، فرهنگی و اجتماعی خانواده تحمیل کرده و در نهایت، شالوده خانواده را سست نموده و آن را در معرض فروپاشی و انحلال قرار می‌دهد.^{۸۵}

در سال‌های اخیر، تأثیر مذهب بر سلامت جسم و روان، مقابله با تنیدگی در سطوح مختلف سنی با استفاده از راهکارهای مقابله‌ای مذهبی، به‌عنوان یکی از موضوعات مورد مطالعه روان‌شناسی فزونی یافته است.^{۸۶} از طرفی اهمیت مطالعه در مورد موضوعات خانواده پیش از هر چیز توجه به فرهنگ بومی خانوادگی معطوف بر هر جامعه را می‌طلبد. نکته جالب توجه آن است که ما از پیشینه فرهنگی و علمی غنی و کارآمدی برای رویارویی با مسائل خانواده بهره‌مندیم. بنا بر آنچه گفته شد، با توجه به اهمیت شناخت روش‌های مؤثر برای درمان و حل و فصل اختلاف‌های زناشویی از یک‌سو، و پیروی از آیات قرآن و کلام روشن‌گر الهی و فرهنگ خانواده‌های ایرانی از سوی دیگر، کوشش پژوهش حاضر بر آن بوده است که تأثیر روش زوج‌درمانی اسلام‌محور را بر تعهد زناشویی زوجین شهر اراک بررسی کند.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور تعهد زناشویی زوجین شهر اراک را افزایش داده است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور، ابعاد تعهد زناشویی (تعهد شخصی زوجین، تعهد اخلاقی و تعهد ساختاری) زوجین شهر اراک را افزایش داده است همچنین نتایج این پژوهش با یافته‌های حیرت^{۸۷} مبنی بر اینکه زوج‌درمانی اسلام‌محور، سازگاری زناشویی و خوش‌بینی زوجین و ابعاد آنها را بهبود بخشیده است و نیز با یافته‌های دانش^{۸۸} که استفاده از روش زوج‌درمانی اسلامی سازگاری زناشویی زوج‌های ناسازگار را افزایش داده و توانسته اختلاف‌های بین آنها را از بین ببرد، همسوست. یافته‌های فقیهی و رفیعی مقدم^{۸۹} نیز نشان می‌دهد که آموزش‌های روان‌شناختی مبتنی بر روایات اسلامی در بهبود روابط همسران و در نتیجه، رضایت زناشویی آنها مؤثر است. خلدیاری فرد^{۹۰} نیز در پژوهشی با عنوان «کاربرد مثبت‌نگری در روان‌درمانگری با تأکید بر دیدگاه اسلامی» به این نتیجه رسیده که مداخله‌های مبتنی بر تقویت برداشت‌های مثبت شخصی می‌تواند به افزایش توصیف‌های مثبت فرد از خود بینجامد و نتیجه این برداشت، سازگاری مؤثرتر و رفتار بهتر می‌تواند

باشد. از مطالعات در مورد مذهب، این نتیجه به دست می‌آید که حضور قلب و ایمان در زندگی روزانه، نقش مهمی دارد. به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران، عالی‌ترین وحدت و یک‌پارچگی در اخلاق مذهبی بوده و متعالی‌ترین معنا را به زندگی می‌دهد.^{۹۱}

تحقیقات رییک،^{۹۲} و گسلین و کاپلان^{۹۳} نیز نشان می‌دهد که آموزش‌های دینی در محیط مذهبی خانواده، آثار دراز مدتی بر تک تک اعضای خانواده و همچنین بر تمام جنبه‌های زندگی اشخاص داشته است. کورتیس و الیسون^{۹۴} در مطالعات خود از مشارکت مذهبی زوجین، نشان داده‌اند که هر چه میزان زمان سپری‌شده زوجین در انجام عبادت‌ها بیشتر باشد، افزایش تعهد خانوادگی و نیز کاهش منازعات زناشویی را در پی داشته و رضایت‌مندی زناشویی بیشتری را تجربه خواهند کرد. جمالی^{۹۵} نیز در پژوهش خود به این نتیجه دست یافته که رابطه معناداری بین نگرش‌های مذهبی و احساس معنابخش بودن زندگی، وجود دارد. به گفته گلن و ویور^{۹۶} شکستن تعهد زناشویی در افرادی که از لحاظ اعتقادات مذهبی ضعیف هستند، مشاهده می‌شود.

در مورد دلایل احتمالی تأثیر آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور بر تعهد زناشویی زوجین می‌توان گفت یکی از اصولی که در این برنامه آموزشی به آن توجه فراوان شده، اصل وفاداری و تعهد زناشویی و همچنین توجه زوجین به حقوق و مسئولیت‌های متقابلشان در مقابل هم و تأکید بر نقش ایمان به خدا در آرامش زندگی زناشویی زوجین است.

در مورد ابعاد تعهد زناشویی نیز می‌توان گفت که یکی از ابعاد آن، تعهد شخصی است که به معنای علاقه و تمایل فرد برای تداوم رابطه زناشویی است که در این برنامه آموزشی بر آن با عنوان روابط کلامی و غیرکلامی زن و شوهر و همچنین ضرورت محبت متقابل بین آنها، اهتمام ویژه‌ای شده است. اسونسون و تراهاگ^{۹۷} نیز گزارش داده‌اند که در ازدواج‌های با تعهد شخصی بالا صمیمیت بیشتری وجود داشته، عشق بیشتری ابراز شده و درگیری‌های زناشویی کمتری مشاهده می‌شود.

بعد دیگر، تعهد اخلاقی است که بیانگر وفاداری اخلاقی فرد به ازدواج است. بسیاری از الگوهای نظری بر این عقیده‌اند که تعهد زناشویی بر احساس وفاداری اخلاقی به ازدواج و رابطه زناشویی و نیز این عقیده که ازدواج یک نهاد مقدس می‌باشد، مبتنی است. برخی از پژوهشگران نیز بر این عقیده‌اند که این بعد از تعهد، به کمال اخلاقی و مذهبی افراد مربوط است. در هسته این عقیده این مفهوم وجود دارد که تعهد اخلاقی فرد به ازدواج و

همسرش، از شرافتمندی فرد که مربوط به قول و قرارهای قبلی و همچنین اعتقادات اخلاقی و مذهبی وی است، نشئت می‌گیرد.^{۹۸} شکلفورد و همکاران^{۹۹} در پژوهش خود به این نتیجه رسیده‌اند افرادی که همسران آنها نمره‌های پایین‌تری در وجدان‌گرایی کسب نموده‌اند، رضایت‌مندی کمتری از رابطه‌شان داشته‌اند و همچنین برآورد احتمال بیشتری از شکستن تعهد زناشویی در آنها به دست آمده است. جانسون و همکاران^{۱۰۰} نیز در پژوهش خود دریافته‌اند که دین‌داری و اعتقادات مذهبی عمده‌تأهمبستگی بالایی با تعهد اخلاقی زوجین دارد. به نظر می‌رسد که اعتقادات مذهبی و گرایش به معنویت از طریق ارزش‌گذاری روی حفظ و بقای نهاد ازدواج و همچنین از طریق فراهم‌سازی حمایت‌های معنوی باعث تقویت و تحکیم تعهد اخلاقی زوجین در ازدواج شود.^{۱۰۱} مایرز^{۱۰۲} معتقد است که ایمان مذهبی تأثیر زیادی بر میزان شادمانی دارد. علاوه بر این، مذهب به تسهیل تجربه معنوی کمک کرده و تجربه معنوی می‌تواند تعهدهای اخلاقی را تحکیم بخشد.^{۱۰۳} پژوهش جارویس^{۱۰۴} نیز نشان دهد که وظیفه‌شناسی و وجدان‌گرایی بالا به خوبی می‌تواند تعهد زناشویی افراد را پیش‌بینی کند. در این رویکرد، به این موضوع در قالب حدود و رعایت حریم در روابط جنسی، پاکدامنی و بحث صداقت پرداخته شده است.

اما تعهد ساختاری به موانع و محدودیت‌های موجود در ترک رابطه زناشویی و احساس اجبار به تداوم آن رابطه اشاره دارد که در کشور ما به سبب اعتقادات مذهبی، بافت خاص فرهنگی و ارزش‌های اخلاقی شایع و حاکم، این موضوع می‌تواند پررنگ‌تر باشد. گالتر و لارسون^{۱۰۵} نیز در پژوهش خود دریافته‌اند که اعتقادات مذهبی و رضایت از زندگی زناشویی و خانوادگی، پیش‌بینی‌کننده‌های اصلی تعهد ساختاری بوده است. به نظر موران^{۱۰۶} افراد، دین را از طریق خانواده یا فرهنگ‌شان درونی می‌کنند. هوج و همکاران^{۱۰۷} نیز بیان کرده‌اند که انتقال ارزش‌ها به شدت تحت تأثیر خانواده و اعتقادات مذهبی آنها است. پژوهش احمدی^{۱۰۸} نیز نشان می‌دهد که تقیدات مذهبی زوجین، رابطه همبستگی با سازگاری زناشویی آنها دارد؛ به این معنا که با افزایش تقیدات مذهبی، میزان سازگاری زناشویی نیز بیشتر می‌شود. آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور به زوج‌ها کمک می‌کند تا راه‌های بهبود ارتباطات خود را فراگرفته و از الگوهای منفی که به کناره‌گیری یا درگیری بین آنها منجر می‌شود، اجتناب کنند. بر پایه این روش، افراد انتظارات و فلسفه زندگی خود

را تغییر داده و می‌توانند باورهای منفی زیادی را که مانع برقراری ارتباط اثربخش می‌شود، اصلاح کنند. این روش به زوجین کمک می‌کند تا دلایل زیربنایی مشکلات ارتباطی خود را شناسایی کرده و از شیوه‌های سازنده‌تری برای برخورد با آن استفاده کنند. همچنین زوجین می‌توانند در خانواده و در جریان ارتباط با همسرشان قدرت ابداع و خلاقیت در حل مشکلات خویش، حمایت از یکدیگر در مواقع بحران، تدبیر برای مشکلات، ارتباط صریح و اعتماد متقابل، مسئولیت‌پذیری، ایجاد مقررات و آگاهی از مسائل سایر اعضای خانواده را داشته باشند. آنها هنگام بروز تعارضات، اختلافات و مشکلات زناشویی سعی نمی‌کنند که مشکلات را بر دوش شریک خود گذاشته یا از آنها فرار کنند، بلکه در پی بهترین راه‌حل‌ها هستند و در نتیجه برای حل تعارضات موفق می‌شوند. از دیدگاه معنوی، همراهی و در میان گذاشتن علایق، به تقویت ایمان و مقاومت در برابر فشارها، پرورش حس نوع‌دوستی، احساس تعلق، احساس نزدیکی با خدا و عشق به دیگران منجر می‌شود.^{۱۹}

در پایان می‌توان چنین بیان کرد که شناخت مسائل جامعه، در بومی‌شدن و تطبیق راه‌حل‌ها با فرهنگ نقش مهمی داشته و اثر به‌سزایی در نقش‌آفرینی علم در هر جامعه ایفا می‌کند. یکی از اهداف متعالی و درازمدت فرایند بومی‌سازی علوم انسانی، بخصوص در بُعد زوج‌درمانی و ازدواج، رسیدن به الگوی مناسبی برای زندگی است. واقعیت این است که در بومی‌سازی علوم انسانی، باید به شدت به فرهنگ مردم منطقه، نوع و سطح زندگی و آداب و رسوم توجه داشت.

این مطالعه، حاصل پژوهشی است که در راه دستیابی به داده‌های علمی در جنبه‌های کاربردی و توسعه‌ای در قلمرو تأثیر زوج‌درمانی اسلامی به عمل آمده است. با توجه به اثربخشی این رویکرد، پیشنهاد می‌شود که از این روش در مراکز مشاوره خانواده و ازدواج برای راهنمایی افراد در زندگی زناشویی‌شان استفاده شود. همچنین پژوهش و کار عملی متخصصان روی این شیوه آموزشی، به منظور افزایش کاربرد این شیوه در کاهش مشکلات زناشویی و بهبود روابط زناشویی زوجین در خانواده‌های ایرانی با توجه به عجین بودن فرهنگ ایشان با مباحث و زمینه‌های اسلامی، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. همچنین پیشنهاد می‌شود از این روش آموزشی روی متغیرهای وابسته دیگر مرتبط با زندگی زناشویی نیز استفاده شود.

1. Lucas, R. E. Reexamining adaptation and the set point model of happiness: Reaction to changes in marital status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(3), 527-539
۲. استیون کاوی، *هفت عادت خوب خانواده*، ترجمه سوسن ملکی، ص ۸۷
3. MacCarthey B. Marital style and its effects on sexual desire and functioning. *Journal Family Psychology*. 10, 1-12
4. Allen, E. S., & Baucom, D. H. *Adult attachment and patterns of extradyadic involvement*. Family Process. p: 187
5. Johnson, M.P. Commitment, cohesion, investment, barriers, alternatives, constraint: Why do people stay together when they really don't want to? Proceeding of Theory and Research Methodology Workshop, National Council on Family Relation Annual Meeting, Dallas, 45-53
۶. بیتا حسینی، *زمینه زوج درمانی*، ص ۵۷.
7. Johnson, M.P. Personal, moral, and structural commitment to relationships: Experiences of choice and constraint. *In Handbook of interpersonal commitment and relationship stability*. J.M. Adams and W.H. Jones, eds. New York: Kluwer Academic., 73-87
8. Personal commitment
9. Moral commitment
10. Structural commitment
11. attraction commitment
12. Levinger, G A social exchange view on the dissolution of pair relationships. In F.I. Nye (Ed), Family relationships: Rewards and Cosis *Bererly Hills, CA: sage publication*. (pp.97-121)
13. Adams, J.M. & Jons, W. H. Interpersonal commitment in historical perspective. Inj. Adams and W.Jons (Eds.) Handbook of Interpersonal Commitment and Relationship stability . New York: *Plenum publishers*., (pp.3-36).
14. Relationship commitment
15. Strachman, A. and Gable, S. *Approach and avoidance relationship commitment*, Motive Emot., 30, 117-126.
16. Johnson, Op.cit, P: 81
17. Shields, E. P. The effect of religiosity and marital Commitment on marital satisfaction and stability. Unpublished doctoral dissertation: *Brigham Yong University*.
18. Harmon, D. KH. Black men and marriage: the impact of spirituality, religiosity and marital commitment on marital satisfaction. *Unpublished doctoral dissertation*: Alabuma University.
۱۹. حسن عباسی مولید، «بررسی تأثیر آموزش گروهی واقعیت‌درمانی بر تعهد زناشویی زوجین شهرستان خمینی شهر»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد مشاوره‌ی خانواده.
20. Stanely
21. Levinger, G A social exchange view on the dissolution of pair relationships. In F.I. Nye (Ed), Family relationships: Rewards and Cosis *Bererly Hills, CA: sage publication*. p.97-121
۲۲. حسن عباسی مولید، همان.
23. Adams, J.M. & Jons, W. H. Interpersonal commitment in historical perspective. Inj. Adams and W.Jons (Eds.) Handbook of Interpersonal Commitment and Relationship stability . New York: *Plenum publishers*. p.3-36
24. Johnson, op.cit
25. Harmon, op.cit.
26. Shields, op.cit
27. Amato, P.R Continuity and chang in marital quality between 1980 and 2006. *Journal of Marriage and the Family*.p: 1-22
28. Reynold, J., & Mansfield, P. *The effect of changing attitudes to marriage on its stability*: Lord chancellor's Department. High Divorce Rates: *The state of the evidence on Reasons and Remedies*, V. (1), 1-3. Reserch series NO. 2/99. [On-Line]. Available: www.oneplusone.org.uk.
29. Lambert, N. M., & Dollahite, David, C. The Threefold Cord: Marital Commitmrent in Religious Couples. *Journal of Family Issues*: 29 p:592-416.
30. Mosako, J. Commitment and attachment dimensions. In partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosofy: Purdue University.
31. Clements, R., Swenson, CH. Commitment to one's spouse as a predictor of marital quality among older couples. *Curr Psychol*, 19(2), 110-20.
32. Nichols, M. Lesbian sexuality/female sexuality: Rethinking 'lesbian bed death'. *Sexual and Relationship Therapy*, 19(4), 363-371

33. Nichols, m. & Schwartz, R. *Family therapy: Concepts and methods*. New York: Brunner & Mazel.
34. Florian, V., Mikulincer, M., & Hirschberger, G. The anxiety buffering function of close relationship: Evidence that relationship commitment acts as a terror management mechanism. *Journal of Personality Social Psychology*, 82(4), 527-542.
35. Sternberg, R.J. The triangle of love: *Intimacy, passion, commitment*, New York: Basic Books.
۳۶. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۲۲.
۳۷. همان.
۳۸. نساء: ۲۰.
۳۹. مؤمنون: ۸؛ معارج: ۳۳.
۴۰. نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، خطبه ۴۱.
41. Harris VW. Marital quality, context, and interaction: A comparison of individuals across various income levels. *Sci Context*, 17, 48-52
42. Amato PR. Studying marital interaction and commitment with survey data. Available from: <http://www.popcenter.umd.edu/events/mifd/papers/amat>.
43. Adams, J.M. & Jons, op.cit
44. Dean DG, Spanier, GB. Commitment: An overlooked variable in marital adjustment. *Sociological Force.*, 7, p: 113-118
45. Master, A. Marriage, commitment and divorce in a matching model with differential aging. *Review of Economic Dynamics*, 11, p: 614-628
46. Lambert, N. M., & Dollahite, op.cit
۴۷. حسین عباسی مولید، همان.
۴۸. سمانه نجاریان پور و همکاران، «تأثیر آموزش تعهد پیش از ازدواج بر بهبود ویژگی های تعهد در دختران دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا»، *فصلنامه خانواده پژوهی*، ۴، ۱۳۸۷ (۱۳)، ۸۶-۷۷.
۴۹. معصومه عرفانی اکبری، «بررسی مشکلات مربوط به صمیمیت زوجین و تأثیر ارتباط درمانی زوجین بر آن»، *پایان نامه ی کارشناسی ارشد مشاوره و راهنمایی*.
50. Forestier, Jean
51. Speranger, E. *Types of Men: The Psychology and Ethics of Personality*, Translate by P. J. W. Pigors. Halle: Max Niemeyer.
52. Larson, L.E., & Goltz, J.W. Religious participation and marital commitment. *Review of Religious Research*, 30, p: 387-400.
53. Caughlin, J.P., & Johnson, M. P. The tripartite nature of marital commitment: Personal, moral, and structural reasons to stay married, *Journal of Marriage and the Family*, 61, p: 160-177.
54. Fennel, D. L. Characteristics of long- term first marriage, *Journal of mental counseling*, 15, p: 445-460
55. Chronic., & Plahakova. A. Differences in marital satisfaction of men woman. *Caska- sdvenka-psychiatric*, 96-70.
۵۶. سمیه زادهوش، «مقایسه اثربخشی گروه درمانی شناختی- رفتاری، مذهبی و گروه درمانی شناختی- رفتاری کلاسیک بر روابط و رضایت زناشویی بانوان»، *پایان نامه ی کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی*.
۵۷. بیتا حسینی، همان.
۵۸. اسراء: ۲۵.
۵۹. محمدرضا سالاری فر، *خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی*.
۶۰. بقره: ۱۸۷.
۶۱. آل عمران: ۱۳۴.
۶۲. نساء: ۱۹.

۶۳. رعد: ۲۸.

۶۴. غافر: ۶۱.

۶۵. نساء: ۱۹.

۶۶. اسرا: ۳۴.

۶۷. آل‌عمران: ۱۵۹؛ شوری: ۳۸-۳۶.

۶۸. نحل: ۱۰۵.

۶۹. حجرات: ۱۲.

۷۰. بقره: ۱۵۵.

۷۱. جواد رضایی و همکاران، «نقش سبک زندگی اسلام‌محور (با تأکید بر نظام خانواده) و بیان راهکارهای آن برای افزایش صمیمیت زوجین»، *مجموعه مقالات چهارمین کنگره ملی آسیب‌شناسی خانواده*، ص ۲۱۷.

۷۲. عاطفه حیرت، «بررسی اثربخشی زوج‌درمانی اسلام‌محور بر سازگاری، سلامت روان و خوش‌بینی زوجین شهر اصفهان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره‌ی خانواده،

۷۳. علی قهیبی، *جوان و آرامش روان*، مشاوره و درمانگری با نگرش اسلامی، ص ۲۴۶.

۷۴. عصمت دانش، «تأثیر روش زوج‌درمانی اسلامی در افزایش جهت‌گیری مذهبی، خودشناسی و سازگاری زناشویی زوج‌های ناسازگار»، *مجموعه مقالات جوان و آرامش روان*.

۷۵. سکیته فتوحی بناب و همکاران، «بررسی اثربخشی آموزش رویکردهای زوج‌درمانی شناختی-رفتاری، اسلامی و تحلیل رفتارمقابل بر سازگاری زناشویی زوج‌های ناسازگار»، *فصلنامه تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره*، ۱۳۸۸، دوره ۸، ش ۳۲، ص ۱۰۹-۱۲۷.

76. Mullins.L.C, Pruettd, Brachett.k, & Harrison, Marital adjustment and religiosity: A comparison of those under 65 with those age 65 and older internet

77. Dimensions of Commitment Inventory(DCI)

۷۸. حسین عباسی مولید، همان.

۷۹. همان.

۸۰. نیل کلارک وارن، *در جستجوی عشق زندگی*، ترجمه مهدی قوجه داغی، ص ۱۶۳.

81. Berozonsky, J. E. Identity style, parental authority, and identity commitment. *Journal of Youth and Adolescence*, 22, p: 213-220

82. Marcia, J.E. Development and Validation of ego- identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, p: 551-558

83. Cohan, C. L., & Kleinbaum, S. Toward a greater understanding of premarital cohabitation and marital commitment. *Journal of Marriage and Family*, 64(1),p: 180-193

۸۴. شیرین تبعه امامی، «تعیین و بررسی رابطه بین ویژگی‌های مرکزی و پیرامونی عشق و تعهد در بزرگسالان جوان متأهل دانشگاه اصفهان»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد روانشناسی،

85. Brannon, Linda. Gender. Viacom company. (2nd ed).

86. Argyle, M., & Hallahmi, B. *The Social Psychology of Religion*. London: University Press: Bergin,

A. E. Religiosity and mental health: *A critical revaluation and meta- analysis. Professional Psychology: Research and Practice*, 14(2),p: 170-184

۸۷. عاطفه حیرت، همان.

۸۸. عصمت دانش، همان.

۸۹. علی نقی فقیهی و فاطمه رفیعی مقدم، «بررسی میزان اثربخشی آموزش های روان شناختی مبتنی بر روایات اسلامی در رضایت زناشویی زوجین»، *روانشناسی و دین*، ۱۳۸۸، دوره ۲، ش ۳، ص ۸۹ - ۱۰۴.

۹۰. محمد خدایاری فرد، «کاربرد مثبت نگری در روان درمانگری با تاکید بر دیدگاه اسلامی»، *مجله روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران*، ۱۳۷۹، دوره ۱، ش ۶۰، ص ۱۶۴-۱۴۰.

91. Speranger, op.cit

92. Rebeck, V. A. **Confirming-and keeping-youth**, Christian Ministry, 25,p: 9-18

93. Vogelstein, I. C., & Kaplan, D. Untapped potential: The status of Jewish early childhood education in America, *Journal of Beliefs and Values*, 23, 203-216.

94. Curtis, K. T., & Ellison. C. G. Religious Heterogamy and Marital Conflict: Findings from the National Survey of Families and Households. *Journal of Family*, 23: 551-576

۹۵. فریبا جمالی، «بررسی رابطه بین نگرش های مذهبی، احساس معنابخش بودن زندگی، و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه های تهران»، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد.

96. Green, S. G., & Bauer, T. N. Supervisory mentoring by advisers: Relationships with doctoral student potential, productivity, and commitment: *Personnel Psychology* Vol 48(3) Fal 1995, 537-561.

97. Swensen, C. H., & Trahaug, G. Commitment and the long-term marriage relationship. *Journal of marriage and the family*, 47, 937-945

98. Shields, op.cit.

99. Shackelford, T. K., Besser, A., Goetz, A. T. Personality, marital satisfaction, and probability of marital infidelity, *Individual Differences Research* (IDR), January,

100. Johnson, M.. Commitment to personal relationships. In W. H. Jones and D. W. Perلمان (Eds.), *Advances in Personal Relationships* (Vol 3, pp 117 - 143). London: Jessica Kingsley.

101. Johnson, M.P. Personal, p: 73- 87

102. Myers, D. G. *The Friends and Faith of Happy people American Psychologist*, 55(1), 56-

103. Smith, C. Theorizing religion effects among American adolescents. *Journal for the scientific study of religion*, 42, 17-30

104. Jarvis, M. O. The long-term role of newlywed conscientiousness and religiousness in marriage. , The University of Texas at Austin., P. 105.

105. Larson, L.E., & Goltz, J.W. Religious participation and marital commitment. *Review of Religious Research*, 30, 387-400

106. Moron, G. Parents: *Religious and Moral Education*, Retrieved April, from <http://www.adonlram.net/Religious-and-Moral-Education.html>.

107. Hoge, D. R., Petrillo, G. H. & Smith, E. I. Transmission of religious and social values from parents to teenage children, *Journal of Marriage and the Family*, 44, 569-580.

۱۰۸. خدابخش احمدی، «بررسی رابطه بین تقیدات مذهبی و ناسازگاری زناشویی»، *مقالات همایش تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن*، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع):

۱۰۹. عذرا اعتمادی، «ایمان و معنویت در مشاوره و روان‌درمانی»، *فصلنامه تازه های روان‌درمانی*، ۱۳۸۴، سال دهم، ش ۳۵ و ۳۶، ص ۱۴۶-۱۳۱.

منابع

- احمدی، خدابخش، «بررسی رابطه بین تقیدات مذهبی و ناسازگاری زناشویی»، مقالات همایش تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) ۱۳۸۴.
- اعتمادی، عذرا، «ایمان و معنویت در مشاوره و روان‌درمانی»، فصلنامه تازه‌های روان‌درمانی، ۱۳۸۴، سال دهم. ش ۳۵ و ۳۶. ص ۱۴۶-۱۳۱.
- اولیاء، نرگس، و همکاران، آموزش غنی‌سازی زندگی زناشویی، تهران، دانژه، ۱۳۸۸.
- براندن، ناتانیل، روانشناسی حرمت نفس، ترجمه جمال هاشمی، تهران، جیحون، ۱۳۸۶.
- تبعه امامی، شیرین، «تعیین و بررسی رابطه بین ویژگی‌های مرکزی و پیرامونی عشق و تعهد در بزرگسالان جوان متأهل دانشگاه اصفهان»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۸۲.
- جمالی، فریبا، «بررسی رابطه بین نگرش‌های مذهبی، احساس معنابخش بودن زندگی، و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه‌های تهران»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، تهران، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء (ع)، ۱۳۷۵.
- حسینی، بیتا، زمینه‌ساز زوج‌درمانی، تهران، جنگل، ۱۳۸۹.
- حیرت، عاطفه، «بررسی اثربخشی زوج‌درمانی اسلام‌محور بر سازگاری، سلامت روان و خوش‌بینی زوجین شهر اصفهان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره‌ی خانواده، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۸۸.
- خدایاری فرد، محمد، «کاربرد مثبت‌نگری در روان‌درمانگری با تأکید بر دیدگاه اسلامی»، مجله روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۷۹. دوره ۱. ش ۶۰. ص ۱۶۴-۱۴۰.
- دانش، عصمت، تأثیر روش زوج‌درمانی اسلامی در افزایش جهت‌گیری مذهبی، خودشناسی و سازگاری زناشویی زوج‌های ناسازگار، مجموعه مقالات جوان و آرامش روان، مشاوره و درمانگری با نگرش اسلامی، چ پنجم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۷.
- رضایی، جواد، و همکاران، نقش سبک زندگی اسلام‌محور (با تأکید بر نظام خانواده) و بیان راهکارهای آن برای افزایش صمیمیت زوجین، مجموعه مقالات چهارمین کنگره ملی آسیب‌شناسی خانواده، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۷.
- زاده‌وش، سمیه، «مقایسه اثربخشی گروه‌درمانی شناختی-رفتاری، مذهبی و گروه‌درمانی شناختی-رفتاری کلاسیک بر روابط و رضایت زناشویی بانوان»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۷.
- سالاری فر، محمدرضا، خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۷.
- عباسی مولید، حسین، «بررسی تأثیر آموزش گروهی واقعیت‌درمانی بر تعهد زناشویی زوجین شهرستان

خمینی شهر»، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد مشاوره‌ی خانواده، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم تربیتی و

روانشناسی، ۱۳۸۸

عرفانی اکبری، معصومه، «بررسی مشکلات مربوط به صمیمیت زوجین و تأثیر ارتباط درمانی زوجین بر آن»،

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد مشاوره و راهنمایی، تهران، دانشگاه الزهراء (س)، ۱۳۷۸.

فتوحی بناب، سکینه، و همکاران، «بررسی اثربخشی آموزش رویکردهای زوج درمانی شناختی-رفتاری، اسلامی و

تحلیل رفتارمقابل بر سازگاری زناشویی زوج های ناسازگار»، فصلنامه تازه ها و پژوهش‌های مشاوره، ۱۳۸۸،

دوره ۸، ش ۳۲، ص ۱۰۹-۱۲۷.

فقیهی، علی، جوان و آرامش روان، مشاوره و درمانگری با نگرش اسلامی، قم، پژوهشگاه حوزه و

دانشگاه، (سومین همایش مشاوره از دیدگاه اسلام)، ۱۳۸۷

فقیهی، علی نقی، و فاطمه رفیعی مقدم، «بررسی میزان اثربخشی آموزش های روان شناختی مبتنی بر روایات

اسلامی در رضایت زناشویی زوجین»، روانشناسی و دین، ۱۳۸۸، دوره ۲، ش ۳، ص ۸۹ - ۱۰۴.

کاو، استیون، هفت عادت خوب خانواده، ترجمه سوسن ملکی، تهران، ذهن آویز، ۱۳۸۸.

کلارک وارن، نیل، در جستجوی عشق زندگی، ترجمه مهدی قرچه داغی، چ هشتم، تهران، اولحدی، ۱۳۸۸.

مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۱۳ ق.

نجاریان پور، سمانه، و همکاران، «تأثیر آموزش تعهد پیش از ازدواج بر بهبود ویژگی های تعهد در دختران

دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا»، فصلنامه خانواده پژوهی، ۱۳۸۷، ۴(۱۳)، ۸۶-۷۷.

نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، قم، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع)، ۱۳۸۰.

Adams, J.M. & Jons, W. H. Interpersonal commitment in historical perspective. Inj. Adams and W.Jons (Eds.) Handbook of Interpersonal Commitment and Relationship stability . New York: **Plenum publishers**. 1999, (pp.3-36).

Allen, E. S., & Baucom, D. H. **Adult attachment and patterns of extradyadic involvement**. Family Process. 2004.

Amato, P.R Continuity and chang in marital quality between 1980 and 2006. **Journal of Marriage and the Family**, . (2008). 1-22.

Amato PR. Studying marital interaction and commitment with survey data. Available from: <http://www.popcenter.umd.edu/events/mifd/papers/amat> . 2004.

Argyle, M., & Hallahmi, B. **The Social Psychology of Religion**. London: University Press. 1975.

Bergin, A. E. Religiosity and mental health: **A critical reevaluation and meta- analysis. Professional Psychology: Research and Practice**, 1983, 14(2), 170-184.

Berozonsky, J. E. Identity style, parental authority, and identity commitment. **Journal of Youth and Adolescence**, 2004. 22, 213-220.

Brannon, Linda. Gender. Viacom company. (2nd ed). 1999.

Caughlin, J.P., & Johnson, M. P. The tripartite nature of marital commitment: Personal, moral, and structural reasons to stay married, **Journal of Marriage and the Family**, 1999, 61, 160-177.

Clements, R., Swenson, CH. Commitment to one's spouse as a predictor of marital quality among older couples. **Curr Psychol**, 2000, 19(2), 110-20.

Chronic, & Plahakova. A. Differences in marital satisfaction of men woman. **Caska- sdvenka- psychiatric**. 2009, 96-70.

Cohan, C. L., & Kleinbaum, S. Toward a greater understanding of premarital cohabitation and marital commitment. **Journal of Marriage and Family**, 2002, 64(1), 180-193.

Curtis, K. T., & Ellison. C. G. Religious Heterogamy and Marital Conflict: Findings from the National Survey of Families and Households. **Journal of Family**, 2002, 23: 551-576.

- Dean DG, Spanier, GB. Commitment: An overlooked variable in marital adjustment. *Sociological Force*. 1974, 7, 113-118.
- Fennel, D. L. Characteristics of long- term first marriage, *Journal of mental counseling*, 2007, 15, 445-460.
- Florian, V., Mikulincer, M., & Hirschberger, G. The anxiety buffering function of close relationship: Evidence that relationship commitment acts as a terror management mechanism. *Journal of Personality Social Psychology*, 2002, 82(4), 527-542.
- Green, S. G., & Bauer, T. N. (1995). Supervisory mentoring by advisers: Relationships with doctoral student potential, productivity, and commitment: *Personnel Psychology* Vol 48(3) Fal 1995, 537-561
- Gunter, J. S., Oklahoma, N. An examination of the dimensions of commitment and satisfaction across year married. *Unpublished doctoral dissertation*: University of Oklahoma. 2004.
- Harmon, D. KH. Black men and marriage: the impact of spirituality, religiosity and marital commitment on marital satisfaction. *Unpublished doctoral dissertation*: Alabama University. 2005.
- Harris VW. Marital quality, context, and interaction: A comparison of individuals across various income levels. *Sci Context*, 2006, 17, 48-52.
- Hoge, D. R., Petrillo, G. H. & Smith, E. I. Transmission of religious and social values from parents to teenage children, *Journal of Marriage and the Family*, 1982, 44, 569-580.
- Jarvis, M. O. *The long-term role of newlywed conscientiousness and religiosity in marriage*. , The University of Texas at Austin. 2006, P. 105.
- Johnson, M.P. Personal, moral, and structural commitment to relationships: Experiences of choice and constraint. *In Handbook of interpersonal commitment and relationship stability*. J.M. Adams and W.H. Jones, eds. New York: Kluwer Academic. ,1999,73-87.
- Johnson, M.P. Commitment. Cohesion, investment, barriers, alternatives, constraint: Why do people stay together when they really don't want to? Proceeding of Theory and Research Methodology Workshop, National Council on Family Relation Annual Meeting, Dallas, 1985, 45-53.
- Lambert, N. M., & Dollahite, David, C. The Threefold Cord: Marital Commitment in Religious Couples. *Journal of Family Issues*: 2008, 29:592-416.
- Larson, L.E., & Goltz, J.W. Religious participation and marital commitment. *Review of Religious Research*, 1989, 30, 387-400.
- Levinger, G A social exchange view on the dissolution of pair relationships. In F.I. Nye (Ed), *Family relationships: Rewards and Costs* *Berkeley Hills, CA: sage publication*. 1997. (pp.97-121).
- Lucas, R. E. Reexamining adaptation and the set point model of happiness: Reaction to changes in marital status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2003, 84(3), 527-539.
- MacCarthy B. Marital style and its effects on sexual desire and functioning. *Journal Family Psychology*. 1999, 10, 1-12.
- Master, A. Marriage, commitment and divorce in a matching model with differential aging. *Review of Economic Dynamics*, 2008, 11, 614-628.
- Marcia, J.E. Development and Validation of ego- identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1966, 3, 551-558.
- Mosako, J. Commitment and attachment dimensions. In partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy: Purdue University. 2009.
- Moron, G. Parents: *Religious and Moral Education*, Retrieved April, 2005, from <http://www.adonlram.net/Religious-and-Moral-Education.html>. 2003.
- Myers, D. G. *The Friends and Faith of Happy people American Psychologist*, 2000, 55(1), 56-57
- Nichols, M. (2004). Lesbian sexuality/female sexuality: Rethinking 'lesbian bed death'. *Sexual and Relationship Therapy*, 19(4), 363-371
- Nichols, m. & Schwartz, R. *Family therapy: Concepts and methods*. New York: Brunner & Mazel. 2004.
- Rebeck, V. A. *Confirming-and keeping-youth*, Christian Ministry, 1994, 25, 9-18.
- Reynold, J., & Mansfield, P. *The effect of changing attitudes to marriage on its stability*: Lord chancellor's Department. High Divorce Rates: *The state of the evidence on Reasons and Remedies*, V. (1), 1-3. Reserch series NO. 2/99. [On-Line]. Available: www.oneplusone.org.uk. 1999.
- Shackelford, T. K., Besser, A., Goetz, A. T. Personality, marital satisfaction, and probability of marital infidelity, *Individual Differences Research (IDR)*, January, 2007.

- Shields, E. P. The effect of religiosity and marital Commitment on marital satisfaction and stability. Unpublished doctoral dissertation: *Brigham Yong University*. 2001.
- Smith, C. Theorizing religion effects among American adolescents. *Journal for the scientific study of religion*, . 2003, 42, 17-30
- Speranger, E. *Types of Men: The Psychology and Ethics of Personality*, Translate by P. J. W. Pigors. Halle: Max Niemeyer. 1982.
- Sternberg, R.J. The triangle of love: *Intimacy, passion, commitment*, New York: Basic Books. 1987.
- Strachman, A. and Gable, S. *Approach and avoidance relationship commitment*, Motive Emot. 2006, 30, 117-126.
- Swensen, C. H., & Trahaug, G. Commitment and the long-term marriage relationship. *Journal of marriage and the family*, 1985, 47, 937-945.
- Vogelstein, I. C., & Kaplan, D. Untapped potential: The status of Jewish early childhood education in America, *Journal of Beliefs and Values*, 2002, 23, 203-216.

